

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ В ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИКИ

УДК 343.98 (092)

В. М. Чисніков, кандидат юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник Державного науково-
дослідного інституту МВС України

П. Д. Біленчук, кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики Київського інституту
права НАУ

ДОКТОР ПРАВА С. П. ГИК — АВТОР ПЕРШОГО УКРАЇНОМОВНОГО ПІДРУЧНИКА «КРИМІНАЛІСТИКА» (ДО 105-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Розглянуто життєвий шлях і творчу діяльність українського правознавця, доктора права, лікаря і мецената Степана Пилиповича Гика (1912—1981 рр.), автора першого підручника з криміналістики, який було видано українською мовою у 1948 році для студентів-правників Українського вільного університету (м. Мюнхен, ФРН). Надано загальну характеристику цієї маловідомої сучасним фахівцям наукової праці.

Ключові слова: доктор права С. П. Гик, Український вільний університет, історія криміналістики.

Рассмотрены жизненный путь и творческая деятельность украинского правоведа, доктора права, врача и мецената Степана Филипповича Гика (1912—1981 гг.), автора первого учебника по криминалистике, изданного на украинском языке в 1948 году для студентов-юристов Украинского свободного университета (г. Мюнхен, ФРГ). Дана общая характеристика этого малоизвестного современным специалистам научного труда.

The article deals with life and creative activity of Ukrainian lawyer, doctor of law, doctor and philanthropist Stepan Pulupovych Hik (1912—1981). He is the author of the first textbook «Criminalistics», which was published in Ukrainian for students of Ukrainian free university (Munich, Germany) in 1948. The general characteristic of his work is given.

25 грудня цього року минає 105 років з дня народження Степана Пилиповича Гика — українського правознавця, доктора права, лікаря і мецената. Його постать як вченого-криміналіста відома лише вузькому колу фахівців, хоча саме він був ав-

тором першого підручника з криміналістики, виданого українською мовою.

Степан Гик народився у 1912 році на Галичині, у містечку Добромиль, яке входило тоді до складу Австро-Угорщини (тепер Старосамбірський район Львівської області). Після закінчення в 1931 році Перемишльської гімназії він чотири роки навчався на факультеті права Львівського університету.

Закінчивши університет, С. П. Гик упродовж п'яти років працював правником у м. Перемишлі та м. Білостоці. Згодом став директором Перемишльської української торговельної школи. За цей час він підготував і видав дві монографічні наукові праці з кримінального права: «Кримінальний кодекс і його тлумачення» (м. Перемишль, 1941 р.) та «Тлумачення Кримінального Суду» (м. Перемишль, 1942 р.).

Центр м. Добромиль,
де народився С. П. Гик

Український вільний
університет у м. Мюнхені

Загальна частина підручника складалася з передмови та восьми розділів, поділених на підрозділи. У передмові автор зазначив мету: «не тільки показати широкі обрії, що їх відкрили для криміналістики нові досягнення інших дисциплін: як медицина, хімія, техніка тощо, але також виробити в нашого правника спосіб стисло-криміналістичного думання та дати йому хоч би мінімум теоретичного знання з цієї ділянки» [1, с. 1].

У розділі I висвітлено основні постулати науки кримінології, до якої, на думку автора, входила і криміналістика. Розділ складається з двох підрозділів: «Завдання криміналістики» та

С. П. Гик

У 1944 році Степан Пилипович одружився з Марією Веремчук — студенткою фармацевтичного факультету Львівського університету, у якому він також навчався медицині. Невдовзі молодята емігрували до Німеччини, де поселилися у м. Ельвангені (Баварія, ФРН). З метою отримання вченого ступеня правника Степан Гик у 1945 році вступив до мюнхенського Українського вільного університету (далі — УВУ), де через два роки отримав диплом доктора права. У 1947—1950 роках працював у тому самому університеті викладачем, а згодом доцентом кримінального права. За сумісництвом він також обіймав посаду професора Українського технічно-господарського інституту в м. Регенсбурзі.

Працюючи в УВУ, доцент Гик підготував дві наукові праці, які вийшли друком: «Вина та її доказування» (м. Мюнхен, 1947 р.) і «Криміналістика» (м. Регенсбург, 1948 р.). Останню працю, маловідому сучасним фахівцям, доцільно розглянути докладніше, щоб мати уявлення про перший підручник з криміналістики, виданий українською мовою.

Підручник налічував 221 сторінку і складався з двох частин: загальної та подрібної, а також покажчика літератури.

«Етіологія правопорушення». Останній підрозділ, у свою чергу, містить такі складові частини:

- 1) вступ;
- 2) криміналістично-психологічні методи;
- 3) антропологічна школа;
- 4) криміналістично-соціальна школа;
- 5) біологічна школа;
- 6) причини і збудники карних вчинків:
 - а) причини антисоціальних вчинків;
 - б) збудники карних вчинків;
- 7) вплив економічних обставин на правопорушення:
 - а) добробут;
 - б) село-місто;
 - в) святкові дні;
 - г) пори року і кримінальність;
 - д) пори дня;
 - е) спосіб життя;
 - є) війна та карні вчинки,а також додаток: «сугестія і гіпноза».

Наводячи визначення криміналістики, С. П. Гик, як зазначалося, вважав її складовою частиною кримінології, яка є наукою про злочин і злочинця. На його думку, головне завдання криміналістики — «викрити карний вчинок і його вчинника та відшукати і закріпити докази правопорушення, щоб ними на шляху судового процесу довести правопорушникові вину» [1, с. 1].

«Сугестія» (у перекладі з латині «непомітно подавати, впливати»), на думку автора, відіграє позитивну роль у вихованні дитини, яка наслідує старших в їх вчинках. Автор також зазначає, що «приклад поганого товариства може негативно вплинути на виховання людини» [1, с. 25].

Розділ II присвячено типам злочинців, серед яких виокремлено такі:

- випадковий злочинець;
- правопорушники з афекту;
- принагідний правопорушник;
- правопорушник з премедитації;
- повторник (рецидивіст);
- податковий правопорушник;
- заводові правопорушники.

Принагідним правопорушником автор вважає особу, яка не лише має нагоду «заподіяти карний вчинок», але й відчуває потребу в його вчиненні (наприклад, злодій, маючи нагоду вкрасти якийсь предмет, краде його, бо потребує цього предмета). На думку автора, цей тип правопорушника «не є особливо небезпечним для оточення». Загрозу він становить лише тоді, коли, маючи часто нагоду до злочинних дій, зникає до правопорушень [1, с. 30].

Прямопорушник з премедитації, як зазначає автор, «до дрібниць передумує виконання свого вчинку з усіма користями та можливими втратами». Такий правопорушник може лише раз в житті наважитися на один недозволений вчинок (наприклад, підпалити свій будинок, щоб одержати страхові кошти) [1, с. 30].

Найнебезпечнішими для суспільства, на думку С. П. Гика, були так звані заводів правопорушники, до яких він відносив «безчисленних спричинників зла, для яких карний вчинок є джерелом їхнього утримання, їхньою професією, радістю їхнього життя». Для цієї категорії правопорушників характерним є переважно низький рівень розуму, а також численні найнижчі почуття: брутальність, смислова пристрасть, самолюбство, самоволя, сваволя, помста тощо [1, с. 32].

Розділ III «Доноси» містить п'ять підрозділів («Коло доносів», «Конфіденти», «Потерпілі», «Самообвинувачення», «Фальшиві самообвинувачення»).

Під доносом автор розуміє «джерело, що з нього черпаються відомості про правопорушення» [1, с. 36]. На його думку, кожний громадянин має право донести про відомий йому карний вчинок, хоча і не зобов'язаний це робити. Це не стосувалося державних службовців, зокрема, чинів поліції, «прокураторів» тощо, які не лише мали право, а й були зобов'язані доносити. За формою доноси поділялися на усні та письмові, серед яких нерідко були й так звані анонімні доноси.

Доволі змістовну характеристику автор надав конфідентам: «це платні, довірені особи поліциста. Їх залюбки використовує поліція майже всіх країв, зокрема в більших містах, тому що без них не можна обійтися» [1, с. 57]. Конфідентами є здебільшого колишні правопорушники, що з різних причин (каліцтво, хвороба) змушені залишити свій попередній «фах». С. П. Гик вважав використання конфідентів недоцільним, ненормальним і шкідливим явищем з огляду на інтереси держави, а, враховуючи ще й невелику користь від їх використання, їм не місце в кримінальній практиці. «В сучасну пору, — робить висновок вчений, — відтиск пальця, що його знайдено на місці злочину, порох, нанесений взуттям злочинця, одна тисячна частина грама крові жертви на її вбивникові — це далеко більше промовисті аргументи, ніж інформації завжди непевного конфідента» [1, с. 39].

Розділ IV присвячено допиту. Його поділено на три підрозділи:

- 1) допит в історичному аспекті;
- 2) допит у сучасному аспекті:
 - допитувач;
 - техніка допиту;
 - допит свідків у справі невідомого трупа;
 - техніка будови питань;
 - техніка допиту при зводинах;
 - фальшиве алібі;
 - спостереження допитуваного;
 - допит запідозреного;
 - матеріальна і тематична правда;
 - типи свідків:
 - правдомовний свідок;
 - свідок-брехун;
 - інші типи свідків (нервовий, «святий»);
- 3) безпосередні та посередні свідки.

У розділі V розглянуто питання, що стосувалися огляду:

- оглядини місця злочину;
- об'єктивна і суб'єктивна методика оглядин;
- статистична і динамічна стадія оглядин;

– спосіб оглядин.

Наприкінці розділу автор пропонує слідчому визначитися за кожною розслідуваною справою з таких питань:

- чим є справа у цьому випадку: карним вчинком, його симуляцією, самогубством чи нещасним випадком;
- хто був спричинцем цього вчинку;
- яким шляхом спричинець прибув на місце вчинку: через двері, вікно, підкоп, злом;
- яким шляхом спричинець віддалився та яким способом: пішки чи якимись способами пересування;
- скільки часу злочинець перебував на місці вчинку;
- які дії спричинець виконував на місці карного вчинку та в який час (година, пора) заподіяно карний вчинок;
- чим заподіяно карний вчинок;
- хто був присутній на місці карного вчинку;
- як виглядає місце карного вчинку і яке положення займали злочинець і потерпілий під час заподіяння вчинку;
- звідки можна було спостерігати (чути, бачити) злочинні дії, їх наслідки;
- які сліди та предмети залишилися на місці карного вчинку внаслідок перебування там правопорушника;
- з яких причин сталося правопорушення і які його мотиви [1, с. 77–78].

Розділ VI присвячено ревізії (обшуку). Він містить чотири підрозділи («Ревізія (обшук)», «Техніка ревізизації», «Локальна ревізія», «Персональна ревізія»).

«Мета ревізії, — зазначає автор, — зловити підозрілу людину, викрити докази вини або предмети, ті, що їх здобуто каригідним вчинком, і ті, що послужили до його виконання, або речі, що їх треба конфіскувати» [1, с. 78].

Найоб'ємнішим є розділ VII, у якому йдеться про сліди правопорушення. Розділ складається з двох підрозділів («Сліди правопорушення», «Дактилоскопія») та додатка і має складові частини:

- сліди ніг;
- сліди взуття;
- предмети, занесені взуттям;
- сліди транспорту;
- кінний транспорт;
- сліди зубів;
- сліди пилу;
- кров;
- посмертні плями крові;
- сліди крові;
- групи крові;
- закріплення доказів з крові;
- волосся;
- сліди запаху (слідчі собаки);
- сліди екскрементів;
- сліди пломб;
- письмо та його сліди;

- шифри, грипси;
- цигани та їх знаки;
- сліди на мертвих;
- інші сліди.

Завершується додаток невеликим підрозділом «План місця карного вчинку».

Висвітлюючи питання щодо застосування слідчих собак, автор підручника зазначає: «Одне, що може відвернути увагу собаки від запаху стеженої людини, — це запах сечовини сучки. Про це знає багато правопорушників, і тому вони на місці свого вчинку та на шляху втечі поливають землю сечовиною сучки. Проти цього борються поліцейні органи в той спосіб, що до праці використовують сучок, бо на них не діє сеча, ані їхня, ані сечовина псів» [1, с. 123].

Розділ VIII, який завершує загальну частину, за обсягом є найменшим і містить два підрозділи: «Карна реєстрація» і «Пам'ятевий портрет». Для того, щоб впізнати людину, рекомендовано описувати її за такими критеріями:

- зріст людини (великий, малий, середній);
- форма обличчя і нахил (повздожне лице, загнутий ніс, високе чоло тощо);
- колір волосся (рудий, чорний, блондин).

Зріст людини поділено на п'ять ступенів [1, с. 140]:

- 1) дуже малий — до 155 см;
- 2) малий — від 156 до 164 см;
- 3) середній — від 165 до 170 см;
- 4) високий — від 171 до 176 см;
- 5) дуже високий — більше 177 см.

Подрібна частина книги містить три розділи, у яких висвітлено методику розслідування окремих видів злочинів. Зокрема, розділ IX, присвячений убивствам, має такі підрозділи:

- 1) смерть та пошкодження тіла;
- 2) самогубство;
- 3) повішення;
- 4) задушення;
- 5) утоплення;
- 6) постріл;
- 7) отруєння;
- 8) смерть під колесами машини;
- 9) смерть від ран;
- 10) дітогубство;
- 11) викидиш (плодозгін).

«Обговорюючи карні вчинки, пов'язані з життям та здоров'ям людини, — зауважує автор, — ми дуже часто опинимося на грані між криміналістикою й судовою медициною, що не входить в межу цього курсу. Проте, щоб краще зрозуміти предмет, будемо старатися все ж взяти з судової медицини ті відомості, що їх обов'язково повинен знати кожний криміналіст і які повинні бути інтегральною частиною криміналістики. Детальний розбір та аналіз й дослідження біологічних та анатомічно-патологічних проблем, зв'язаних з судово-медичними потребами, та методи цієї праці виєлімінуємо з цього курсу, як матеріал, що переходить його межі» [1, с. 143—144].

У розділі X є два підрозділи («Статеві карні злочини» і «Проституція») та додаток. Перший підрозділ містить такі складові частини:

- садизм;
- мазохізм;
- фетишизм;
- ексгібіціонізм;
- некроманія;
- гомосексуалізм.

У додатку автор звертає увагу читачів на те, що в карних і цивільних процесах інколи є потреба з'ясувати, чи була дівчина незайманою до статевого стосунку з підсудним чи пізнаним. При цьому він характеризує деякі властивості «дівочої перетинки» [1, с. 131—132].

Заключний розділ XI «Карні вчинки проти майна» є найбільшим у підручнику і складається з шести підрозділів («Крадіж», «Слідство в справі крадежу», «Влом», «Ошуканство», «Пасерство», «Підпал»).

Підрозділ «Крадіж» поділено на складові частини:

- кишенькові злодії;
- мешканеві злодії;
- крамничні злодії;
- готелеві злодії;
- багажеві злодії;
- горищеві злодії;
- підвальні крадежі;
- обкрадання предметів з вікон і балконів;
- злодії клейнодів;
- крадіж велосипедів;
- обкрадання скарбничок;
- домашній крадіж;
- крадіж з забобону.

На думку автора, «мешканеві злодії» — «...холоднокровні сміливці, що чепурно вбрані, приготовлені на безліч викрутів, з течкою або іншими предметами в руках, ідуть як ділові люди від мешкання до мешкання, шукаючи такого, в якому нікого немає. Вони дзвонять або стукають у двері, а колись хтось виходить, дуже чемно перепрошують за помилку, або за щось байдуже запитують» [1, с. 186].

Цікаву характеристику надано і «зłodіям з клейнодів». Це дуже проворні й холонокровні особи, які «здебільшого гарно одягаються, чепурні, вміють добре поводитися і справляють враження людей з доброго товариства. Ці злодії гарними автами або підводами під'їжджають до магазину і в ньому крадуть, користаючи різних хитрощів. Не раз вони дуже вміло заміняють вкрадений предмет і на місці дорогого предмету залишають маловартісний або фальшивий. Деколи вони причіпляють коштовну річ, яку їм дав купець оглянути, до ляди на куснику воску, а їх спільник, зайшовши до складу за якоюсь дрібницею, хоч би й жebraючи, забирає її з-під ляди» [1, с. 190—191].

Характеризуючи «крадіж з забобону», С. П. Гик писав, що «є злодії, що крадуть з забобону. Вони вірять, що вкрадене добро принесе їм щастя. З забобону крадуть всякі предмети та тварин: курей, собак, котів, полотно і навіть шнурок, що на ньому повісив-

ся вішалник, або зброю, що нею самогубець вкоротив собі життя...» [1, с. 191—192].

Характеризуючи різні категорії злочинців, автор згадує і про малолітніх злодіїв, яких дорослі зловмисники використовують у своїх карних операціях. «Такого злодійчука, — пише С. П. Гик, — можна скрізь знайти на вулиці, в трамваях, на базарі, на ярмарках, в поїзді... У них іноді крадіж і зухвалі вихватки — це спорт, це пристрасть». При цьому він зазначає, що в Америці до боротьби з такою пристрастю поліція використовує... «цю саму пристрасть. А саме, коли одні злодійчуки крали на станціях та виривали в жінок з рук торбинки, інших таких самих дітлахів намовляли висліджувати цих перших і їм перешкоджати в злочинах. Розбудивши в дітей захоплення цією забавою в вишукуванні злодіїв, поліція мала дуже добрі результати» [1, с. 192].

Досліджуючи техніку вломів, автор у підрозділі «Влом» (під «вломом» він розумів «фізичне усунення перешкод, що охороняють якоесь добро: замків, дрючків, стін, залізних кас тощо») підкреслював, що вони бувають не лише під час крадіжок, а й під час нападів, вбивств, підпалів, пошкоджень чужого майна тощо [1, с. 194].

Доволі змістовним і об'ємним у підручнику є підрозділ «Ошуканство». Ошуканство автор характеризує як щоденне явище, яке полягає в тому, що потерпілі люди внаслідок помилки «некорисно розпоряджаються майном», причому причиною цього є те, що «ошуканець призвів їх до помилки або використав помилку, блуд, в якому потерпіла людина знаходилася. При цьому правопорушник вживає тільки хитрощі, щоб посідач якоїсь речі некорисно нею розпорядився» [1, с. 198—199]. Іншими словами, йдеться про шахрайство.

Характеризує автор і різні категорії ошуканства:

- гохштаплери;
- інзератові ошуканства;
- ошукування селян;
- ошуканство золотими предметами;
- фальшування тварин;
- матримоніальні ошуканства;
- ошуканці посадами;
- ошуканства кінями;
- шулери;
- фальшування грошей;
- фальшування документів;
- фальшування печаток.

Так, за визначенням автора, «гохштаплери» — це правопорушники, які, маючи великопанські манери і гомінке прізвище, видають себе за заможних людей (графів, баронів, князів), входять в довіру до наївних осіб і «...роблять з ними найрізноманітніші трансакції» [1, с. 198—199].

«Інзератові ошуканці» — це шахраї, які, користуючись тим, що редакції часописів не беруть на себе відповідальність за анонімні оголошення, подають до часописів оголошення, обдурюючи легковірних людей.

«Матримоніальні ошуканці» — це шлюбні аферисти, які видають себе за «...людей з визначного роду, з високою освітою та високим званням тощо й цим самим ошукують багатих дівчат, заручаються з ними й навіть одружуються, під усякими приводами беруть від них гроші, а пізніше цих жінок кидають. Деякі обманці

для кращого успіху в своїй справі одягаються ще в військові або поліцейні уніформи» [1, с. 201].

Підрозділ «Пасерство» присвячено скупникам краденого, тобто пасерам. Як зазначає С. П. Гик, з юридичної точки зору пасерства поділяють на навмисні і не-навмисні залежно від того, чи знав правопорушник про те, що предмет має кримінальне походження, або «чи він, судячи за обставинами, повинен був в цьому догадатись». Найнебезпечнішим для суспільства, на думку автора, є пасер, який постійно займається цією карною справою, перетворивши її на джерело своїх прибутків [1, с. 209].

Наприкінці підручника автор наводить показчик літератури, використаної під час його написання. Показчик нараховує 40 джерел, переважно німецьких й австрійських авторів. Серед них зазначено праці відомих вчених-криміналістів, зокрема, А. Вейнгарта, Р. Гейдля, Г. Гросса, Е. Локара та ін.

С. П. Гик з дружиною

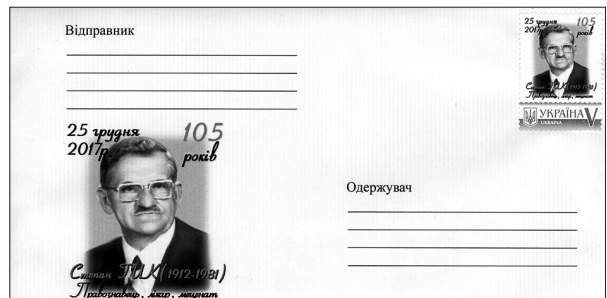
Слід зазначити, що, працюючи в УВУ, доцент С. П. Гик одночасно навчався і на медичному факультеті Ельвангенського університету, який закінчив у 1949 році. Двома роками раніше у цьому навчальному закладі здобула ступінь магістра і його дружина. Отримавши диплом лікаря, Степан Пилипович деякий час керував медичною службою в м. Ельвангені, а його дружина була фармацевтом.

У квітні 1950 року в подружжя Гиків народилася донька Наталка, а в кінці цього самого року вся сім'я емігрувала до США. Спочатку вони жили в м. Джолієт (Joliet), де голова сімейства після двох років медичної практики склав нострифікаційні іспити, необхідні для визнання дипломів, отриманих в університетах інших країн. Незабаром посвідчення фахівця в галузі фармації отримала і Марія Гик.

У 1957 році подружжя переїхало до м. Грігсвіл (Grigsville), штат Іллінойс, де згодом у них народилася донька Софія. Отримавши ліцензію на приватну медичну практику, вони відкрили медичні клініки у цьому місті та у м. Мередозії. Обіймаючи посаду директора і провідного лікаря клінік, С. П. Гик також надавав послуги як судово-медичний радник й експерт. Його дружина очолювала діагностичну лабораторію і завідувала відділом фармацевтики. Родина Гиків щедро жертвувала кошти на українські культурно-освітні проекти як у США, так і в Німеччині. Зокрема, вони пожертвували 10 тис. доларів на щорічні стипендії студентам та викладачам УВУ.

4 лютого 1981 року Степан Пилипович Гик трагічно загинув в автомобільній катастрофі в місті, у якому прожив останні роки свого життя. Через три з половиною роки не стало і Марії Гик. Їхні доньки Наталка та Софія продовжили лікарську династію, успадкувавши справу батьків.

Нещодавно з нагоди святкування 105-ої річниці від дня народження видатного українсько-

го правознавця, доктора права, лікаря і мецената Степана Пилиповича Гика, який зробив вагомий внесок у розвиток криміналістичної науки, в Україні було випущено іменний конверт з маркою.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Гик Степан. Криміналістика / Степан Гик. — Регензбург, 1948. — 221 с.
2. Пундій П. Гик Степан / П. Пундій // Енциклопедія сучасної України. — 2006. — Т. 5. — С. 584—585.